

ТАНАСИЈЕ МЛАДЕНОВИЋ

О ДУШАНУ КОСТИЋУ, ФРАГМЕНТИ

Душан Костић, заједно са мном, улази у такозване дубоке године. Истина, нешто је млађи од мене, судећи по подацима из крштенице, али свеједно обојица смо на судбоносној низбрдици, која је у животу сваког појединца неизбежна и законита. Изгледа да нам је пристигло доба сумирања свега урађеног и пропуштеног, а поглед у будуће и долазеће дане неће никако бити дуготрајан. Утешно би било једино ако бисмо, и он и ја, у времену које нам преостаје написали бар по неку добру књигу, или антологијску песму, или чак стих.

Живот Душана Костића врло мало сам могао да пратим у току рата. Знао сам да је био у, како се онда звало, културној екипи при Петој црногорској бригади Саве Ковачевића, од самог њеног оснивања. У исто то време, отприлике, ја сам био у Другој пролетерској бригади као политички комесар њеног Трећег шумадијског батаљона. Моја бригада се врло често сретала са Четвртом пролетерском црногорском бригадом, а са Петом врло ретко. У сваком случају он је, као познати предратни млади песник, био боље среће од мене. Усред рата, и свакако под најтежим ратним околностима и ограничењима, чак и упркос њима, могао је понекад и понешто да напише и запише. Мени то, осим у неколико изузетних случајева, скоро да уопште није било могуће.

Постојало је ратно правило да се у партизанским јединицама, у редовима наших бораца, инсистира да се не воде никакве забелешке о ономе што радимо и доживљавамо готово сваки дан. Да не пишемо дневнике и не бележимо догађаје. Увек је постојала могућност да, у непредвиђеном тренутку каквог изненадног напада, забележено падне у руке непријатељу. Противничке обавештајне службе су знале да из тих евентуално заплењених бележака извуку за себе драгоцене податке. Међутим, дешавало се да се тих упут-

става појединци, посебно писци или новинари, нису држали. Због свог звања и положаја у јединици, морао сам да у свакој прилици дајем пример, па се тако догодило да сам на тај начин самог себе лишио драгоцених података за каснија подсећања. Једино се за Владу Дедијера знало да је свој дневник писао по задатку.

А Душан Костић је, као што рекох, био боље среће од мене, јер је како-тако, уз све условности, био везан за културу и културни рад у јединици, где био да био.

Наше познанство, међутим, датира још из предратних, студентских дана. О томе сам нешто рекао пишући, својевремено, о Михаилу Лалићу, нашем заједничком пријатељу и списатељском колеги. Нисмо тада имали времена да се сасвим зближимо, што је уследило, углавном, у поратним данима и годинама. Душко је до Другог светског рата уређивао неке листове и часописе, на пример "Младу културу", у којима ја нисам чак ни сарађивао. А ја сам као матурант уређивао, у Смедереву, свој часопис "Књижевни круг", у којем се, опет, као сарадник он није појавио. Ни данас ми није јасно због чега га нисам позвао на сарадњу, или због чега ми он није самоиницијативно послао своје прилоге. Као почетници сарађивали смо у готово истим ревијама и листовима, у "Венцу", загребачкој "Младости", подгоричкој "Зети", никшићкој "Слободној мисли", и другим публикацијама, и знали један за другог.

Живот Душана Костића, да се тако изразим, ишао је некако паралелно са мојим. Повремено су нам се путеви укрштали. До рата смо се знали површно, чак и кад смо учествовали на истим књижевним манифестацијама, на пример у чувеној физичкој сали Правног факултета на Студентском тргу. У тој згради је данас Филолошки факултет.

Из иначе веома занимљиве књиге Велизара Бошковића "Свједок епохе" - казивања Душана Костића, видим да смо и у рату, у неколико махова, били не само у истом тренутку и у истом месту, већ се сусретали и са истим људима, а да у мом сећању нема ни трага о томе. Узмимо за пример Душково казивање из фебруара 1943. године кад је у ослобођено Ливно дошао, како се тада говорило, "на распоред" у Врховни штаб, и чекао да га прими Ранковић, главни кадровик у току целог партизанског ратовања. Тих истих дана у Ливну се налазило и казалиште Народног ослобођења и сви глумци, које сам ја одреда познавао још из Бихаћа, из времена Првог заседања АВНОЈ-а. У Бихаћу ме је, с јесени 1942, позвао Ранковић на уобичајени договор о новом распореду. Упутио ме је тада у Пропагандно одјељење АВНОЈ-а чији је шеф био Веселин Маслеша, а његов помоћник Стефан Митровић. Требало је да као свршени правник и млади писац помогнем њима у раду. Одређен сам да, у име Пропагандног одељења, будем у сталној вези са Казалиштем, и то истичем због тога што је

то била друга прилика да ја, у рату, радим на пољу културе. Дотле сам се бавио искључиво војним и политичким пословима. Управо тих дана срео сам свог старог сарадника из “Књижевног круга” Ивана Горана Ковачића. Он нам је тада показао рукопис своје поеме “Јама”, читао неке делове и рекао да још мора тај рукопис да дорађује, па смо тако имали и срећу и задовољство да одмах чујемо ту потресну поему.

Душко Костић помиње, говорећи о Ливну, имена готово свих глумаца Казалишта народног ослобођења, и томе још додаје и сусрет са адвокатом и публицистом Бором Продановићем. Са неких давних суђења пред Судом за заштиту државе знао сам се са покојним Бором. И, ето, кад је већ реч о томе, истих тих дана с њим сам у Ливну провео више часова шетајући и разговарајући. По некој логици, требало је да се сретнем и са Душком, а то се није догодило, или се бар ја тога не сећам.

Путеви Душана Костића и моји, као што сам већ рекао, укрштали су се и пред сам рат и у рату, затим се одвајали и силом прилика губили, да би се после рата, једно време, претворили у сталну и блиску сарадњу на заједничким пословима.

У првим послератним месецима Душко је, ако ме сећање не вара, био уредник у листу “Народна армија”. Скоро истовремено, ја сам био у Пропагандном одељењу владе Србије, чији је руководилац била Митра Митровић. Одмах затим био сам, свега неколико месеци, главни цензор генералштаба, затим уредник “Гласа”, “20. октобра”, “Дуге” итд. Међутим, иако смо на сличним пословима радили, ни тада нисмо сарађивали. Душко је дуго био у радио Београду, да би своју каријеру завршио у листу “Политика”. Једино дружење се одвијало у Удружењу књижевника.

Негде с пролећа 1950. године, позвао ме је Милован Ђилас и обавестио ме да треба да прихватим посао у “Књижевним новинама”. Јован Поповић се озбиљно разболео, па је због тога одлучено да му, како рече, помогнемо Јожа Хорват, који ради тога прелази из Загреба у Београд, Душан Костић и ја. “Књижевне новине” су у то време биле лист југословенских писаца, па су у редакциони одбор поред нас тројице ушли још и Фран Албрехт, Јован Бошковић, Јован Поповић, Мехмед Селимовић, Петар Шегедин и Ристо Тошовић. Јован Поповић и у том саставу остаје и даље одговорни уредник листа. Имам комплете “Књижевних новина” из тих година, па сам, тако установио да смо нас тројица као оперативни уредници преузели уређивање листа тек после 27. јуна 1950. године.

Зашто је овај датум толико важан? По мом мишљењу, тај датум је значајан због тога што је пре нашег преузимања листа, објављена чувена карикатура Зука Цумхура, тачније 14. фебруара 1950. године. Цртеж је приказивао Маркса како седи за писаћим столом, а изнад главе му виси портрет Стаљинов. Било је то у

време оштре борбе против Коминформа и карикатура је имала огроман одјек. Не сумњам у то да је Душко, прелиставајући “Агањок” дошао на идеју и предложио Цумхуру да нацрта такву карикатуру. Међутим, то није било за време нашег уредниковања.

Велики јапански редитељ Куросава, у свом филму “Рашомон”, сјајно је приказао како исти догађај са истим лицима скоро увек различито изгледа у интерпретацији сваког сведока понаособ. Од филма “Рашомон” тај појам “рашомонијада” и постоји. Шта се то догађа са људским чулима, шта са меморијом, и како успева да забележи и сачува од заборава оно што у подсвести остаје као усмелена и сећање?!

Непосредно после нашег преузимања “Књижевних новина”, објавили смо, 22. августа 1950. године, “Јеретичку причу” Бранка Ђопића. Одговорни уредник је, још увек, био Јован Поповић. Прича је изазвала невиђену политичку кампању против аутора и нас уредника. Јован Поповић је због болести био поштеђен.

Душко је, у разговору са Бошковићем, верно описао сам настанак “Јеретичке приче”, и све оно што је он доживео у вези са њеним објављивањем. Тачно је и све оно што је рекао о понашању Скендера Куленовића и о дејству непотписаних чланака у листу “Борба” тим поводом. Његови дијалози са Бранком Ђопићем су драгоцени и за историју књижевности. Он, међутим, није могао да забележи све реакције режима после бруталног напада Јосипа Броза на Ђопића на конгресу Антифашистичког фронта жена.

Невољни Бранко, смртно уплашен нападима и неодмереном кампањом, дошао је тих дана у редакцију и упитао шта мислим хоће ли га ухапсити? Да ли да спреми ћебе за затвор?

Смирио сам га, рекавши му да сам уверен да од тога неће бити ништа, да се не плаши, јер да су претње упућене не само њему, већ и онима, који би се можда осмелили да убудуће упућују критике на адресу владајуће бирократије, да сумњам да би се неко усудио да ухапси најпопуларнијег писца итд., итд.

Атаци на нас уреднике су се настављали. Изнећу само још један пример. Нешто пре објављивања Бранкове хумореске, а и после тога, била је у јеку предизборна кампања за народне посланике Србије. Више писаца, чланова нашег Удружења, међу њима и ја, били смо кандидати за народне посланике. Како је у оно време постојала Београдска област, тадашњи секретар Обласног комитета Дража Марковић сазвао је скуп свих кандидата ради договора о изборима. Било нас је отприлике око двадесет, а можда и нешто више. Пре преласка на дневни ред, пред свима, Дража ме нападе због објављивања “Јеретичке приче”. Одговорио сам му да је читава та галама и бука потпуно излишна и културно промашена, да је Бранкова критика и блага и добронамерна и да је срачуната на уклањање негативних појава у друштву.

Изненађен мојим отпором, Дража у једном тренутку потеже, по његовом уверењу, “убитачан” аргумент.

– Добро, хајде одговори ми на следеће питање. Реци ти мени да ли је за друштво и државу важнији твој Ђопић, или, на пример, један Кидрич.

Кидрич је, у то време, знало се то, био један од највећих миљеника Брозових.

Сви присутни просто занемеше.

У потпуној тишини рекох:

– За Бориса Кидрича ће се, у будућности, можда знати, а можда и неће. А што се тиче Бранка Ђопића, њега ће генерације наше деце у школама учити!

А онда заврших:

– Уосталом, такве су аналогije између политичара и њиховог значаја и писаца и њиховог значаја потпуно непримерене и бесмислене.

Дража је потом, као да се ништа није десило међу нама, прешао на дневни ред.

Душана Костића и Бранка Ђопића је на разговор звао Ђилас. Са мном је о “Јеретичкој причи” разговарао Стефан Митровић.

Кад је Ђилас изашао са робије, дружили смо се породично са њим и његовом женом, све до краја њиховог живота. У нашој кући са-стајали су се, после толико година, Темпо и Коча Поповић са Ђиласом. Једном сам га упитао како је, на крају крајева, оцењена читава та кампања у вези са “Јеретичком причом”.

Насмејао се и кратко одговорио:

– За тебе је дата оцена да си тврдоглав човек!...

Можда је дошао тренутак да нешто кажем и о томе какав је био човек Душан Костић?

Одувек, и од како га знам, човек широке толеранције кад се ради о писцима друкчијих погледа и друкчије оријентације у књижевно естетским питањима. Имао је своја уверења, чак веома чврста у неким стварима, али их никоме није натурао. По тој својој изразитој врлини био ми је веома близак и драг још од првих сусрета. Никад се није иживљавао над пониженим и гоњеним, нити је подносио неправде према било коме.

После заједничког рада у “Књижевним новинама”, најдуже смо сарађивали у издавачкој кући “Минерва”, из Суботице, и то од самог њеног оснивања. У редакционом одбору “Минерве”, кад сам ја дошао, већ су били Душко Костић и Ристо Тошовић. Они су водили серију домаће литературе и изборе из домаће литературе, а мени је предложено да уређујем страну литературу. Нешто касније, редакцији се придружио и песник Никола Дреновац, док је секретар редакције био Угљеша Крстић. На раду у београдском оде-

песник из чувене антологије “Мисли” Симе Пандуровића, и књижевник Живко Милићевић, веома угледан уредник “Политике” између два рата.

Крстић, Шантић и Милићевић били су, у то време, под неком врстом, да се тако изразим, политичке епитимије. Било је то време оштро и тегобно кад се радило о “попуштању”, или, како се још говорило, о либерализму и либералним погледима према људима који су били друкчијег идеолошког опредељења. Ни Душко, ни ја, а ни Ристо Тошовић нисмо на то давали ни пет пара. Ценили смо те људе као драгоцене стручњаке у заједничком послу.

Тако је било и приликом доношења одлуке да нешто учинимо да “Минерва”, прва после Другог светског рата, објави “Сеобе” и “Дневник о Чарнојевићу”, а потом и драму “Конак” Милоша Црњанског. Читаву причу о томе на који сам начин “приволео” својевремено Милоша Црњанског да се врати у земљу, написао сам у својој књизи “Успутне скице за портрете”, то не бих хтео да овде понављам већ речено и записано.

Веома лако сам успео да убедим прво Душка, а онда и остале у “Минерви”, да у серији домаће литературе објавимо, у једном тому, романе “Сеобе” и “Дневник о Чарнојевићу”. Од војвођанских политичких људи који су били тесно повезани с “Минервом” и њеним директором Јозом Прчићем, био је Стипан Марушић, потоњи члан покрајинске владе. Без његовог “патроната” и сагласности много би теже све ишло, а био је и толерантан и разложен човек. А да би све било “сигурније”, књигу су потписали, као уредници, сви заједно, цела редакција и Стипан Марушић, што до тада није било уобичајено. Наравно, отпора је било од свих оних који су били против повратка Црњанског и у земљу и у литературу. Било их је међу политичарима, а, на жалост, и међу писцима.

Поред ових пословних односа имам и пуно лепих и пријатних успомена и из приватних дружења са Душком и његовом Рајком. Моја жена Олга и Рајка су биле школске другарице из гимназије и средњошколског покрета. Два лета узастопце летовали смо заједно у Оребићу, а провели смо и незаборавне дане и са Бранком Ћопићем у Београду, а и на разним књижевним манифестацијама широм целе, сад већ бивше, Југославије.

Кад је реч о књижевном делу Душана Костића, већ самим увидом у библиографију се може доћи до поузданог закључка да је то дело и обимно и разгранато. Његова стваралачка енергија, у сваком погледу је завидна и задивљујућа. Он за собом оставља читаву једну малу библиотеку. За Црногорца човека (а за њих се тако неоправдано уосталом говори да су лењи), више неголи довољно и по квалитету и по квантитету!

Вероватно ми је Душко толико близак, јер је његово осећање света блиско мом. И један и други носимо тешке ожилеке у свом

личном животу. Сам Душан Костић је једном рекао: “Ја сам од самог почетка схватио поезију као непрекидну исповијест и као специфичну реакцију сензибилне душе на све у животу”.

У најбољим стиховима Душана Костића осећа се трагично прогицање и пулсирање живота. Једном приликом је Душко рекао да критичари често не чују “притајени шум испод лишћа ријечи”, а да поезија може бити “и чисто лирска, претежно емоционална, зашто не и од штимунга – поред оне прометејске”.

Јула 1997.

Tanasije Mladenović

ON DUŠAN KOSTIĆ, FRAGMENTS

Summary

In text of memoir character, Tanasije Mladenović points to some significant moments from common past, starting from the pre war period when they knew something about each other, as much as party activity and literary creation connected them; then from the war period, when they were driven to the battle by common liberation idea and when, although rarely, their roads crossed. Only after the termination of war, in liberated Belgrade, their friendship deepened, especially when, by concurrence of circumstances and duties, they found themselves involved in common activities, among which Tanasije Mladenović points out the editorial work in *Literary Gazette*. From that period a special place belongs to an interesting story on appearance of well known cartoon by Zuko Džumhur from the Cominform period, as well as on *Heretic Story* by Branko Ćopić, and all that followed. In a few steps, to say so, Tanasije Mladenović conjures up, not at least pleasant social atmosphere, when persons in political power determined human destinies.

In scope of complex social circumstances, when it was not easy to preserve own human and creative integrity, Tanasije Mladenović sees Dušan Kostić as man of firm moral position, with whom it would be pleasant to cooperate and associate.

He remains amazed before the strength and value of Kostić's work, “both for its quality and quantity!”

